

Kenderesi István

Kolozsvár

A Zsidókhöz írt levél keletkezésének oka*

Mi áll a Zsidókhöz írt levél keletkezésének hátterében? A kérdés megválaszolása nem egyszerű. Mielőtt azonban bemutatnánk az ehhez kapcsolódó nézeteket, megjegyezhetjük, hogy a legtöbb írásmagyarázó manapság egyetért abban: a levél szerzőjének azonossága számunkra már ismeretlen marad.

A levél Kr. u. 60–100 között keletkezhetett.¹ A levél címzettjeinek azonossága tekintetében különböző vélemények alakultak ki. A német exegeták általában (bár nem törvényszerűen) vagy azt képviselik, hogy a levél keresztyénekhez szól, nemzeti hovatartozásuktól függetlenül (Grässer²), vagy amellet foglalnak állást, hogy a címzettek pogánykeresztyének voltak (Hegermann).³ A legtöbb szerző⁴ (többnyire az angolszász teológusok, de nem csak ők) azon a véleményen van, hogy – amint Ellingworth írja –: „a leghelyesebb azt levonni végkövetkeztetésként, hogy az első olvasók közössége többnyire, de nem kizárólag zsidókeresztyén volt, amelyet a szerző jól ismert. Ez a közösség azonban nem foglalta magába a helyi keresztyén gyülekezet minden tagját vagy a vezetőit.”⁵

Noha a címzettek lakhelyének meghatározása érdekében tett kísérletek csupán feltevésekhez vezethetnek, sokan Rómát találják az érintett gyülekezet városának. A levél keletkezési körülményei, s különösen a címzettek kiléte szorosan összefügg a levél megírásának okával.

Miként beszél maga a szerző a levél céljáról? Ezt a kérdést kell megvizsgálnunk mindenekelőtt.

A Zsid 13,22-ben ezt olvassuk: *Kérlek pedig titeket, atyámfiai, szívleljétek meg ez intő beszédet.* Ha az „intő beszéd” (ὁ λόγος τῆς παρακλήσεως) ige hirdetést jelent, a Zsidókhöz írt levelet úgy foghatjuk fel, mint „egy különleges alkalommal elhangzott prédiká-

* Az itt közölt két dolgozatot (*A Zsidókhöz írt levél keletkezésének oka; A második megtérés lebetelensége a Zsidókhöz írt levél tanítása szerint*) Kenderesi István az Union Theological Institute Belfast mesterképző tanfolyamán mutatta be (2005–2006-os tanév). Vezető tanára: Prof. Dr J. C. McCullough volt.

¹ A. Attridge, Harold: *The Epistle to the Hebrews*. Fortpress, Philadelphia 1989, 9.

² Grässer, Erich: *An die Hebräer*. I. kötet. Benziger Verlag, Braunschweig / Neukirchener Verlag, Neukirchen – Vluyn 1990, 24.

³ Hegermann, Harald: *Der Brief an die Hebräer. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1988, 10. Az angolszász szerzők közül James Moffatt képviseli ezt a nézetet: Ld. Moffatt: *The Epistle to the Hebrews. The International Critical Commentary*. T&T Clark, Edinburgh 1924, xxiii–xxvii.

⁴ Például Brown: *The Message of Hebrews*. Inter-Varsity Press, Leicester / Downers Grove 1996. 13; D. Guthrie: *New Testament Introduction*. Inter-Varsity Press, Leicester / Downers Grove 1990. 23; Bruce, F. F.: *The Epistle to the Hebrews. The New International Commentary on the New Testament*. Eerdmans, Grand Rapids, Mi. 1991. 8.

⁵ Paul Ellingworth: *The Epistle to the Hebrews. The New International Greek Testament Commentary*. Eerdmans, Grand Rapids, Mi. / Carlisle, Paternoster Press, 2000. 26.

ciót, melyet később levélformában jegyeztek le.”⁶ Mivel azonban nem áll rendelkezésünkre semmi olyan konkrét bizonyíték, amely alátámasztaná ezt az állítást, a kifejezést szó szerinti jelentésében értelmezhetjük. Ebben az esetben pedig „azok a szakaszok, amelyek ilyen közvetlen intelmeket tartalmaznak, a szerzői gondolat kifejtés legjelentősebb részének tekinthetők, még akkor is, ha nem szoros hozzátartozói a fő gondolatmenetnek. Ezért, amikor a levél célját vizsgáljuk, figyelembe kell venni őket.”⁷

1. Általános ok

Az általános okot képviselő nézet szerint a Zsidókhöz írt levél egy általános hitbéli krízist kíván kezelni. Emellett foglal álláspontot Grässer,⁸ Dibelius,⁹ Conzelmann és Lindemann.¹⁰ Ezek az írásmagyarázók úgy vélik, hogy a levél nem kimondottan zsidókat, sem pedig pogánykeresztyéneket céltott meg, hanem egyszerűen keresztyénekhez írták, nemzeti hovatarozásuktól függetlenül. Ezeket a hívőket nem veszélyeztette valamilyen eretnkség, hanem a tipikus lelki megfáradás jellemezte őket. Az említett teológusok körlevélnek (*Flugschrift*)¹¹ tekintik a Zsidókhöz írt levelet. „A szerző intései nem olyan gyülekezetre vonatkoznak, melynek sorsát a levél írója különösen szívén viselte volna. A szerzőt az foglalkoztatja, amit az összes, vagy a legtöbb gyülekezet átélt, vagyis az egyház áll érdeklődése középpontjában.”¹²

A fentebb felsorolt német írásértelmezők úgy látják, hogy a levélnek nem az a célja, hogy régi igazságokat ismételtessen, hanem az, hogy ezeket új helyzetre nézve értelmezze. Ezért Grässer azt mondja, hogy éppen ennek az értelmezésnek „eredménye a paraklétikus krisztológia, amelynek újból és újból szoteriológiai vonatkozása van. Ez, akár egy horgony, szilárdan tartja az egyház hullámmzó hajóját, és ezáltal új reményre ad okot.”¹³ Grässer ehhez még hozzát teszi, hogy a szerző kultikus szempontból értelmezi újra a Krisztus-hitvallást, s ez az apostoli kor utáni időkben olyan fegyverré válik, amely hathatós az egyházban jelentkező hanyatlás ellen.¹⁴ E nézet szerint a levél háttérben álló gond a parúzia késése lehetett, mellyel, mint sajátos kérdéssel, általában a második és a harmadik keresztyén nemzedék szembesült.¹⁵ Ez a késés kételyeket szülhetett Isten ígéreteivel szemben.

Conzelmann és Lindemann úgy véli, hogy a levél teológiai traktátus, amely a megfáradtatkat akarja biztatni.¹⁶ Weiss pedig ismerteti azoknak a többnyire német kutatók

⁶ Guthrie, D.: *The Letter to the Hebrews – An Introduction and Commentary*. Tyndale New Testament Commentaries. IVP, Leicester / Eerdmans: Grand Rapids, Mi. 1988, 31.

⁷ Guthrie, D.: *i. m.* 31.

⁸ Grässer, Erich: *i. m.* 24.

⁹ Grässer, Erich: *i. m.* 24–25. Idézi a következőt: Dibelius, M.: *Der himmlische Kultus nach dem Hebräerbrief*. Th Bl, 21. évf. 1942, 1–11.

¹⁰ Conzelmann – Lindemann: *Interpreting the New Testament. An Introduction to the Principles and Methods of New Testament Exegesis*. Hendricksen Publishers, Peabody, Massachusetts 1999, 263–267.

¹¹ Grässer, Erich: *i. m.* 25.

¹² Grässer, Erich: *i. m.* 24–25. Idézi M. Dibeliust: *Der himmlische Kultus nach dem Hebräerbrief*. Th Bl, 21. évf. 1942, 1–11.

¹³ Grässer, Erich: *i. m.* 26.

¹⁴ Uo. 27.

¹⁵ Weiss, Hans-Friedrich: *Der Brief an die Hebräer*. KEK. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1991, 73.

¹⁶ Lindemann – Conzelmann: *i. m.* 266.

által képviselt tábor, amely a Zsidókhoz írt levelet olyan *egyetemes*, azaz „közönséges” levélnek (*ein katholischer Brief*) tekinti, amely korának egyetemes egyházát szólítja meg.¹⁷

Grässer azonban továbblépett, amikor azt állította, hogy a levél az angyalokhoz és az Ószövetséghez kapcsolódó gnosztikus elemeket akarja ellensúlyozni.¹⁸ Ennek értelmében a levél a magasabbrendű, „igaz gnoszticizmust” szeretné bemutatni a címzett gyülekezetnek, azon álláspontot képviselve, hogy „az igaz gnózis az, amely az Újszövetséget az ószövetségi kánonból értelmezi.”¹⁹ A német teológusok értelmezése szerint, tehát, a levél *Sitz im Leben*-jét a címzettek megfáradása, lelkesedésük hiánya és kételeyek határozzák meg.

A fenti teológusok gyakran említik, hogy a levélnek nincs sajátos bevezetése. Ez pedig bizonyítja, hogy nem egyetlen gyülekezethez szól, és ezen a ponton térünk rá az „általános hitbeli krízisről szóló” elmélet kritikai vizsgálatára. Ugyanis a hiányzó bevezető részt hangsúlyozó álláspont nem feltétlenül állja meg a helyét. Ellingworth például azon a véleményen van, hogy egy episztoláris bevezetés szövegét akár véletlenszerűen is lecsatolhatták a szövegtestről, vagy akár szándékosan is elhagyhatták. Tudniillik lehetséges, hogy a Zsidókhoz írt levél egyik példányát megküldték egy másik, tehát nem az eredeti címzettekkel azonos közösségnek is.²⁰ Ellingworth ugyan elismeri, hogy semmilyen külső bizonyíték nem áll rendelkezésünkre, ami alátámasztaná ezt a nézetet, azonban végkövetkeztetésként mégis így fogalmaz: „ez kielégítő magyarázatot nyújt a releváns tényekre.”²¹ Másodsorban: figyelemre méltók az utolsó fejezet személyes jellegű utalásai és üdvözlétei. Ezek világosan mutatják, hogy a Zsidókhoz írt levél nem traktátus, hanem egy bizonyos gyülekezethez írták. Harmadsorban, amint maga Weiss is összefoglalja kommentárjában: „a megcélzott magatartás (5,11 skk; 6,9 sk; 10,25. 32 skk, ahol a szerző az első olvasók konkrét személyes élményeire utal) nagy valószínűséggel egy sajátos, egyedi helyzetre utal.”²² Negyedszer: az a tény, hogy a gyülekezet némely tagja el-elmulasztotta a közösségi alkalmak látogatását, szintén az egyedi gyülekezeti helyzetet tükrözi.

2. Sajátos helyzet, egyedi gyülekezet

Amint a cím is mutatja, ez az elmélet azt részesíti előnyben, hogy a Zsidókhoz írt levelet egy egyedi gyülekezet sajátos helyzetére nézve írták.²³ A címzettek gondjáról egyetlen mondat nyújt felvilágosítást: a 10,25a, amely szerint egyesek nem jártak el a gyülekezeti alkalmakra.

Attridge azonban a problémás helyzetnek még két más összetevőjét is megemlíti: külső nyomás, azaz üldözés (10,32–34) és a közösség hitvallása iránti elkötelezettség

¹⁷ Weiss, Hans-Friedrich: *i. m.* 73.

¹⁸ Grässer, Erich: *i. m.* 25.

¹⁹ Uo. 27. Idézi: Schweitzer, Albert: *Cursorische Exegese des Hebräerbriefs im Rahmen der Vorlesung über katholische Briefe*. 1902–1903, ki nem adott kézirat.

²⁰ Ellingworth, Paul: *The Epistle to the Hebrews. The New International Greek Testament Commentary*. Eerdmans, Grand Rapids, Mi. / Paternoster Press, Carlisle 2000, 62.

²¹ Ellingworth, Paul: *i. m.* 62.

²² Weiss, Hans-Friedrich: *i. m.* 74.

²³ Attridge: *i. m.* 74.; Ellingworth, Paul: *i. m.* 80.; Lane, William: *A Call to Commitment*. Hendrickson Publishers, USA 1985, 2.1; Guthrie, Donald: *i. m.* 683.; Hughes, Philipp Edgcombe: *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1990, 14.; Weiss, Hans-Friedrich: *i. m.* 74.

hanyatlása (10,23). Hozzátehetjük, hogy az utóbbi a lelki megfáradás és az Isten ígéreteivel szembeni kételkedés formájában jelentkezhetett.

Ma már csak homályosan sejthető, hogy a Zsidókhöz írt levél milyen konkrét helyzetre adott választ. Mindazonáltal bizonyos, hogy „az olvasókat inteni kellett, nehogy elforduljanak a keresztyénségtől”, de – amint Donald Guthrie hozzáteszi – „lehetetlen bizonyosnak lennünk afelől, hogy miben is állt [részleteiben]²⁴ az őket veszélyeztető kísértés.”²⁵ Az világos, hogy a veszély a keresztyén hittől való aposztázis volt. Azonban a kísértés minden további, pontosabb körülírása csupán feltételezés maradhat.

Milyen elméletek léteznek ennek a veszélynek a pontosabb azonosítására? A létező értelmezéseket öt csoportba sorolva mutatjuk be.

a) *A levél célja: figyelmeztetni a zsidókeresztyéneket, hogy ne térjenek vissza a judaizmushoz*

Ez a nézet a legszélesebben elfogadott. Általában, de nem kizárólagosan az angol-szász írásmagyarázók képviselik.²⁶

A 13,13-ban található mondat („menjünk ki tehát őhozzá a táboron kívül, az ő gyalázatát hordozva”) figyelmeztetésnek tekinthető: határozottan fordítsanak hátat minden olyan kísértésnek, mely visszatartaná őket a Krisztussal való teljes közösségtől, és amely a táborhoz, azaz a judaizmus régi rendjéhez kötné őket. F. F. Bruce ezt írja: a levél szerzője így inti őket: „ha visszaesnek, mindent elveszítenek, ha azonban folytatják eddigi útjukat, mindent elnyernek.”²⁷

Donald Guthrie úgy látja, hogy címzettek azért mutatkoznak gyengéknek a judaizmus kísértésével szemben, mivel zsidók voltak és megtapasztalták a judaizmus rítusának grandiózus voltát; most azonban hitük szellemi fogalmakhoz kapcsolódik. Korábban ott volt számukra a templom, most viszont Isten jelenléte Krisztusban valósul meg. Az istentiszteletet, amely bizonyos mértékig külsőleg tapasztalható formában jelentkezett, egy szellemibb forma váltotta fel. A címzettekben ez zavart okozott, és erős kísértést éreztek arra, hogy visszatérjenek a zsidó valláshoz. Ezt az érzésüket több tényező is kiválthatta. Például: a lelkesedésük hiánya, ami az egyház történetében újból és újból jelentkező tény. De gondolhatunk még a császári hatalom által kezdeményezett üldözésekre is. 10,32–34 is utalhat erre. Lane²⁸ és Ellingworth²⁹ szerint e versek mögött *Claudius ediktuma* állhat (Kr. u. 49: a zsidók Rómából való kűzetése). Ezek között ugyanis keresztyének is voltak. Így a levelet a Kr. u. 64-ben bekövetkezett keresztyénüldözés előtt írhatták. Vagyis: a Kr. u. 49 és 65 közötti időben a címzettek a judaizmus *religio licita*jában kívántak menedéket találni. A keresztyénség ugyanis ebben az időszakban nem élvezte ezt a státust.

A fentebb ismertetett szemléletet az cáfolja (és ezzel mi is egyetérthetünk), hogy a Zsidókhöz írt levél sehol sem utal közvetlenül a judaizmusba való visszatérés veszélyé-

²⁴ Saját értelmező betoldásom. A tágabb szövegösszefüggésből egyértelmű, hogy D. Guthrie arra gondol, hogy világos, mire vehette volna rá őket a kísértés (ti. a keresztyén hitüktől való elfordulásra), az viszont, hogy konkrétan milyen formában jelentkezett maga a kísértés, csupán feltételezhető.

²⁵ Guthrie, Donald: *i. m.* 695.

²⁶ Guthrie Donald: *i. m.* 688.; Ellingworth: *i. m.* 80.; Brown: *i. m.* 14.; Haber, Susan: From Priestly Torah to Christ Cultus: The Re-Vision of Covenant and Cult in Hebrews. *Journal of the Study of the New Testament* 28., 1. évfolyam, 2005, 105–124.

²⁷ Bruce, F. F.: *i. m.* 9.

²⁸ Lane, William: *i. m.* 21.

²⁹ Ellingworth, Paul: *i. m.* 31.

re. Achtemeier, Green és Thompson következtetése mégis meggyőzőnek hangzik: „nehezen elképzelhető, hogy a Zsidókhöz írt levelet nem zsidókeresztyéneknek írták. A hozzájuk intézett biztatás és az igen sok ószövetségi ígére épített érvelés, különösen pedig azok, amelyek az Ígélet Földje felé vándorló izráelitákról szólnak, különösen erős felhívás erejével bírtak.”³⁰

Donald Guthrie ehhez még hozzáteszi, s ez mindenféleképpen elgondolkoztató megállapítás: „Az aposztázis, ami itt a keresztyénségtől való szándékos elfordulás, valamint a judaizmushoz való odafordulás, valójában abból következik, hogy a szerző különös érdeklődést mutat a léviták által végzett kultusz iránt. Úgyhogy ez a következtetés igaz lehet.”³¹ Néhány sorral azelőtt pedig a fentebbi írásértelmező ezt írja: [ez a nézet] „legalább számol azzal, hogy milyen fő irányban halad az érvelés [ti. a Zsidókhöz írt levélben], és ebben a tekintetben elgondolkodtatásra készít.”³²

A kutatók egy része ennél is részletesebb választ keresett a címzettek ért veszély meghatározására. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy kísérleteik csupán feltételezések. Nairne például azt feltételezte, hogy a Zsidókhöz írt levelet egy alexandriai és zsidó műveltséggel rendelkező, zsidókeresztyén értelmiségiekből álló háziközösségnek címezték.³³ Hughes abban látja a Zsidókhöz írt levél *Sitz im Leben*-jét, hogy a címzettek megtért jeruzsálemi papok voltak. Ezt a nézetet vallotta Spicq, aki később ki is bővítette elméletét, és azt állította, hogy a levelet olyan keresztyéneknek írták, akik korábban az esszénusok köréhez tartoztak, s némelyikük korábban pap lehetett.³⁴ Azonban csak nehezen tartható fenn az a nézet, hogy a címzettek papok lehettek, ugyanis az Újszövetségben sehol sem olvasunk arról, hogy a keresztyén egyházon belül kizárólag papi származású közösség létezett volna. D. Guthrie viszont így érvel: valószínű, hogy csak kevés ilyen jellegű közösség létezhetett, és ez magyarázza a bizonyítékok hiányát. Természetesen D. Guthrie is tudatában van annak, hogy mindez csak feltételezés, azonban mégis megfontolandónak itéli.³⁵ Viszont ha figyelembe vesszük az egyetemes papság újszövetségi elvét, akkor a levél intelme minden keresztyénre vonatkozhat, nem csupán azokra, akik korábban papi hivatást gyakoroltak.

Spicq tehát, aki később átdolgozta elméletét, úgy véli, hogy az olvasók korábban a qumráni közösséggel álltak kapcsolatban, ők pedig az esszénizmushoz való visszatéréssel gondolkodtak. Ennek az értelmezésnek a legkiválóbb képviselői még Michel, Yadin és Kosmala.³⁶ P. E. Hughes³⁷ szintén ezt a nézetet fogadta el, bár néhány vál-

³⁰ P. Achtemeier, J. – Green, J. B. – Thompson, M. M.: *Introducing the New Testament. Its Literature and Theology*. Eerdmans, Cambridge/Grand Rapids, Mi. 2001, 471.

³¹ Guthrie, Donald: *i. m.* 689.

³² Uo.

³³ Nairne, A.: *The Epistle to the Hebrews – with Introduction and Notes*. University Press, Cambridge 1917, lxxii.

³⁴ Hughes, P. E.: *i. m.* 12., ahol a következő művet idézi: Spicq, L.: *L'Épître aux Hébreux*, Apollon, Jean Baptiste, les Hellenistes et Qumran. In: *Révue de Qumran*, 1. évf. 1958–1859, 365 skk.

³⁵ Guthrie, Donald: *i. m.* 691.

³⁶ Ld. McCullough, J. C.: Some Recent Developments in Research on the Epistle to the Hebrews. In: *Irish Biblical Studies*, 2. évf. július 1980, 145–146.; Michel, O.: *Der Brief an die Hebräer*. Göttingen 1957. Rabin. Chaim–Yadin, Yigael (szerk.): *The Dead Sea Scrolls and the Epistle to the Hebrews*. Scripta Hierosolymitana. Jerusalem 1958, 36–55.; Kosmala, H.: *Hebräer – Essener – Christen*. Leiden 1959.

³⁷ Hughes, P. E.: *i. m.*, 14. Az értelmezést néhány változtatással fogadta el: „nem kell szükségszerűen – mint Yadin teszi – azt a következtetést levonnunk, hogy a Zsidókhöz írt levél címzettjei eredetileg a qumráni közösség tagjai lettek volna. Ez természetesen lehetséges, de ugyanilyen mértékben lehetséges az

toztatással. Ez az értelmezés különösen vonzónak bizonyult a qumráni leletek feltárásának kezdeti szakaszában; később azonban kevésbé volt népszerű, ugyanis az írásmagyarázók nem leltek az iratokban annyi bizonyítékot, mint amennyit előbb reméltek. Ma már világosabban látjuk, hogy a Zsidókhöz írt levélből hiányzik a Qumránnal való kapcsolat egyik lényeges támpontja, éspedig a törvény pozitív összefüggésekben való idézése, ami a qumráni iratokban igen-igen lényeges. McCullough arra a következtetésre jutott, hogy a Zsidókhöz írt levél és a Qumrán között inkább a különbségek jelentősebbek, nem pedig azok a hasonlóságok, amelyeket egy „közös kulturális környezettel” magyarázhatnak.³⁸

b) Egy konzervatívabb zsidókeresztyénség felvételének mérlegelése

Ha a levél címzettjei egy konzervatívabb zsidókeresztyénség felvételét mérlegelték, akkor a levél célja ez: a pogánymisszió folytatására bírní olyan zsidókeresztyéneket, akik elhatárolódtak ettől. Ezt a nézetet vallja W. Manson.³⁹ Szerinte a címzetteknek a jeruzsálemi gyülekezetéhez hasonló hozzáállásuk volt a pogánymisszió tekintetében. Ezt nem akarták határozottan felvállalni. Vonakodásuk egyik magyarázata az lehetett, hogy nem szívesen mondtak le a judaizmus *religio licita* jellegéből adódó védettségről, amiről viszont – ha kiállottak volna a pogánymisszió mellett – le kellett volna mondaniuk.

Azonban – amint D. Guthrie írja – „nehezen elképzelhető, hogy az ilyen kemény szavak, amelyek az aposztázist sejtetik („önmaguknak feszítik meg az Istennek ama Fiát, és meggyalázzák őt” – 6,6; „aki az Isten Fiát megtapodja, és a szövetségnek vérét, mellyel megszenteltetett, tisztátalannak tartja, és a kegyelemnek Lelkét bántalmazza” – 10,29), arra vonatkozhatnak, hogy a címzettek nem fogták fel a keresztyénség világmisziójának fontosságát.”⁴⁰ Ezen kívül pedig, amennyiben ez a levél misziói céllal íródott volna, elvárnánk, hogy több szó essék az evangéliumról, melynek el kell jutnia a nemzetekhez.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy ez az értelmezés eléggé valószínűtlen.

c) Korai eretnekségek hatásának korrigálása

Az elmélet szerint olyan eretnek tanításokról volna szó, amelyek a zsidó gnoszticizmussal vannak összefüggésben. R. Jewett⁴¹ és T. W. Manson⁴² azon a véleményen voltak, hogy a Zsidókhöz írt levél válasz arra a Lycus-völgyi eretnekségre, amely angyalimádatban öltött testet, és később a kolosséi eretnekséggé fejlődött.

is, hogy a héber keresztyének voltak, akik valamilyen módon megtapasztalták és megérezték a qumráni szekta tanításainak vonzását.”

³⁸ McCullough, J. C.: Some Recent Developments in Research on the Epistle to the Hebrews. I. rész. In: *Irish Biblical Studies*, 2. évf. július 1980, 147.

³⁹ Manson, T. W.: *The Problem of the Epistle to the Hebrews. Studies in the Gospels and the Epistles*. Philadelphia 1962, 24.

⁴⁰ Guthrie, Donald: *i. m.* 692.

⁴¹ Ld. McCullough, J. C.: Hebrews in Recent Scholarship. I. rész. In: *Irish Biblical Studies*, 16. évf. 1994, 68. McCullough a következő művet idézi: Jewett, R.: *Letter to the Pilgrims. A Commentary to the Hebrews*. Pilgrim Press, New York 1981.

⁴² McCullough, J. C.: Some Recent Developments in Research on the Epistle to the Hebrews. II. rész. In: *Irish Biblical Studies*, 2. évf. július 1980, 148., ahol a következőt idézi: Manson, T. W.: *The Problem of the Epistle to the Hebrews. Studies in the Gospels and the Epistles*. Philadelphia 1962, 254.

1942-ben Bornkamm⁴³ azt állította, hogy a Zsidókhoz írt levél arra a fajta szinkretista gnosztikus judaizmusra válaszol, amely ellen a pásztori levelek és a Kolosséi levél íródott. E nézet értelmében tehát a hitehagyás, melynek veszélye ellen a Zsidókhoz írt levél is figyelmeztet, nem más, mint „a keresztyénség elhagyása egy kezdő gnoszticizmusért, amely nem csupán az angyalok közbenjárását vallotta, tehát lebecsülte Krisztus egyedülálló közbenjárását, hanem egyfelől aszkétizmus, másfelől pedig erkölcsatlenség felé hajlott.”⁴⁴

A fent említett nézetet nem osztják széles körben. A mellette kiálló tanulmányok viszont világossá tették, hogy a gnoszticizmus nem szűkíthető le az általában gnoszticizmusnak nevezett második századi irányzatra. A gnoszticizmust úgy kell értelmeznünk, mint „általános szellemi irányzatot”. Ez pedig azt jelenti, hogy arra a környezetre, amelyben a Zsidókhoz írt levelet írták, a heterodox judaizmus elemei hathattak.

d) A keresztyénség abszolút jellegének meghirdetése a pogánykeresztyéneknek

Az elmélet szerint, melyet például James Moffatt⁴⁵ is képviselt, a keresztyének külföldi hitvilágok környezetében éltek, és szükségük volt arra, hogy bizonyossá tegyék őket a keresztyén hit igazsága felől. T. Manson azonban arra figyelemezte, hogy a levél – az 1Kor-sal ellentétben – nem beszél pogány szertartásokról és misztériumokról.⁴⁶ Emellett az ellenérvet is elfogadhatjuk, hogy a levél kultuszának részletes bemutatása, úgy, ahogy az a Zsidókhoz írt levélben látható, nem győzné meg a pogánykeresztyéneket a keresztyénség felsőbbrendűsége felől.⁴⁷ Nairne ezt a gondolatot a levél egészére kiterjeszti: „A levél egészének gondolatmenete olyan keresztyének számára bírna jelentőséggel, akik zsidók voltak, másokat kevésbé ragadna meg. A levél nehézsége számunkra, nyugatiak számára ma többnyire abból adódik, hogy olyan zsidó áldozási szemléletmódot vesz természetesnek, amelyek még a korabeli pogányok előtt is ismeretlenek voltak.”⁴⁸

f) Mi történik a megkeresztelkedés után elkövetett bűnökkel

Barnabas Lindars amellett foglalt álláspontot, hogy a címzettek a következő dilemmára kerestek választ: mi fog történni a megkeresztelkedésük után elkövetett bűnökkel. Ennek értelmében a levél szerzője „arra a lényeges tényre mutat fel, hogy Jézus halála nem csupán a (megkeresztelkedés előtt elkövetett) bűnökért vállalta az áldozattá lételt, amint azt a kérés állítja, hanem folyamatosan érvényes minden időre nézve.”⁴⁹

⁴³ McCullough, J. C.: Some Recent Developments in Research on the Epistle to the Hebrews. I. rész. In: *Irish Biblical Studies*, 2. évf. július 1980, 148., ahol a következőre hivatkozik: Bornkamm, Georg: *Das Bekenntnis im Hebräerbrief*. ThL 1942, 56 skk. (Újrakiadva: *Studien zu Antike und Urchristentum*. 1959, 188 skk.)

⁴⁴ Guthrie, Donald: *i. m.* 694.

⁴⁵ James Moffatt: *The Epistle to the Hebrews. The International Critical Commentary*. T&T. Clark, Edinburgh 1924, xxiii–xxvii.

⁴⁶ Ld. Guthrie, Donald: *i. m.* 693.

⁴⁷ Uo. 694.

⁴⁸ Nairne, Alexander: *The Epistle to the Hebrews – with Introduction and Notes*. University Press, Cambridge 1917, Lxxiii.

⁴⁹ Lindars, Barnabas: *The Theology of the Letter to the Hebrews*. Cambridge University Press, Cambridge 1991, 14.

Ez a nézet is csak feltételezés, hiszen a Zsidókhhoz írt levél elsősorban azért hangsúlyozza Jézus haláláldozatát, hogy ezzel leszögezze: Jézus Krisztus evangéliuma végleges és minden időre érvényes. Emellett kifejti a Jézus Krisztus által szerzett üdvösség nagyságát, és rámutat e csodálatos ajándék elutasításának következményeire.

g) Az Engesztelés Napja elősegíti Isten országának eljövetelét

George Wesley Buchanan úgy vélekedett, hogy címzettek olyan diaszpórában élő zsidókeresztények voltak, akik felutaztak Jeruzsálembe, hogy ott várják be Isten országának eljövetelét. Szerzetesi, szektajellegű közösséget alkottak, lemondtak javaikról, azonban mivel váradalmuk nem teljesedett be, úgy gondolták, hogy az Engesztelés Napján való részvételükkel elősegíthetik Isten országának eljövetelét. Buchanan értelmezésében azonban túl sok a feltételezés.⁵⁰

3. Következtetések

A Zsidókhhoz írt levélben a szerző egy olyan közösséget szólít meg, amely elmaradt egy szélesebb körű gyülekezet közösségi alkalmairól. Lelkileg megfáradtak, és talán kétségeik is támadtak Isten ígéreteinek beteljesedése tekintetében. Előbb üldözésben volt részük, s ebben kellett kitartaniuk, most viszont elveszítették lelki erejüket és lelkesedésüket.

A Zsidókhhoz írt levél igazi célja homályos a mai olvasó számára. Az egyértelműnek tűnik, hogy egy körülhatárolható közösségnek készült, melyet inteni kellett, nehogy az aposztázis útjára lépjen, azaz: nehogy elforduljon a kereszténységtől. De semmilyen biztos következtetést nem vonhatunk le arra nézve, hogy pontosan mi volt az a veszély, amely erre indíthatta volna őket. Az ószövetségi kultusza való összpontosítás, az intések és számos ószövetségi textusra épített magyarázat azt a nézetet látszik megerősíteni, hogy ez a veszély a judaizmusba való visszaesés lehetett. Ezt a nézetet számos írásértelmező vallja, s bár eléggé meggyőző, mégis következtetés. Minden olyan további lépés, amely ezt a kísértést pontosabban igyekezne körülírni, csupán feltételezés marad.

A Zsidókhhoz írt levél szerzője a címzettek hitét kívánta megerősíteni, és azzal lelkesítette őket, hogy rámutatott Krisztusra, mint Főpapra. Megszilárdítani igyekezett őket hitük jellegzetesen keresztény motívumaiban, intve őket, hogy kimondhatatlan veszteségben lesz részük, ha lemondanak minderről.

Felhasznált irodalom

- Achtemeier, Paul J. – Green, Joel B. – Thompson, Marianne Meye: *Introducing the New Testament. Its Literature and Theology*. Eerdmans, Grand Rapids, Mi. 2001.
- Anderson, Charles P.: Who wrote "the epistle from Laodicea?" *Journal of Biblical Literature*, 85. évf. 1966, 436–440.
- Attridge, Harold W.: *The Epistle to the Hebrews*. Fortress Press, Philadelphia 1989.
- Brown, Raymond: *The Message of Hebrews*. The Bible Speaks Today. Inter-Varsity Press, Leicester – Downers Grove 1996.

⁵⁰ Buchanan, George Wesley: *To the Hebrews. Translation, Comment and Conclusions*. Doubleday&Company, Inc., 1985.

- Bruce, F. F.: *The Epistle to the Hebrews. The New International Commentary on the New Testament*. Eerdmans, Grand Rapids, Mi. 1991.
- Bruce, F. F.: The Kerygma of Hebrews. *Interpretation*, 23. évf. 1969. 3–19.
- Buchanan, George Wesley: *To the Hebrews. Translation, Comment and Conclusions*. Doubleday&Company, Inc. 1985.
- Conzelmann, H. – Lindemann, A.: *Interpreting the New Testament. An Introduction to the Principles and Methods of New Testament Exegesis*. Hendricksen Publishers, Peabody, Massachusetts 1999.
- Ellingworth, Paul: *The Epistle to the Hebrews. The New International Greek Testament Commentary*. Eerdmans, Grand Rapids, Mi. – The Paternoster Press, Carlisle 2000.
- Eusebius: *The Ecclesiastical History* (translation by Oulton, J. E. L.). II. kötet. William Heinemann Ltd., London – Harvard University Press, London 1953.
- Grässer, Erich: *An die Hebräer*. I. kötet. Benziger Verlag, Braunschweig – Neukirchener Verlag, Neukirchen, Vluyn 1990.
- Guthrie, Donald: *The Letter to the Hebrews. Tyndale New Testament Commentaries*. InterVarsity Press, Leicester – Eerdmans, Grand Rapids, Mi., 1988.
- Guthrie, Donald: *New Testament Introduction*. Apollos, Leicester – Inter-Varsity Press, Downers Grove 1990.
- Guthrie, George H.: *Hebrews. The NIV Application Commentary. From Biblical Text... to Contemporary Life*. Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Mi. 1998.
- Haber, Susan: From Priestly Torah to Christ Cultus: The Re-Vision of Covenant and Cult in Hebrews. *Journal of the Study of the New Testament*. 28. 1 évf. szeptember 2005.
- Hegermann, Harald: *Der Brief an die Hebräer. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1988.
- Kittel, Gerhard & Friedrich, Gerhard (szerk.): *Theological Dictionary of the New Testament*. III. kötet. Eerdmans, Grand Rapids, Mi. 1965.
- Lane, William L.: *Hebrews: A Call to Commitment*. Hendricksen Publishers, USA 1985.
- Lindars, Barnabas: *The Theology of the Letter to the Hebrews*. University Press, Cambridge 1991.
- Montefiore, H. W.: *A Commentary on the Epistle to the Hebrews*. Adam&Charles Black 1964.
- McCullough, John Cecil: Some Recent Developments in Research on the Epistle to the Hebrews. I. rész. *Irish Biblical Studies*, 2. évf. július 1980, 141–165.
- McCullough, John Cecil: Some Recent Developments in Research on the Epistle to the Hebrews. II. rész. *Irish Biblical Studies*, 3.évf. január 1981, 28–45.
- McCullough, John Cecil: Hebrews in Recent Scholarship. I. rész. *Irish Biblical Studies*, 16. évf. 1994, 66–87.
- McCullough, John Cecil: *Hebrews in Recent Scholarship*. II. rész. *Irish Biblical Studies* 16. évf. 1994. 108–120.
- Moffatt, James: *The Epistle to the Hebrews. The International Critical Commentary*. Edinburgh: T&T Clark 1924.
- Nairne, Alexander: *The Epistle to the Hebrews – with Introduction and Notes*. University Press: Cambridge, 1917.
- Hans-Friedrich Weiss: *Der Brief an die Hebräer. KEK*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1991.
- Williamson, Ronald. The Background of the Epistle to the Hebrews. *The Expository Times*, LXXXVII. évf. 1976, 232–237.

The purpose of the Epistle to the Hebrews

In this essay we argue that the particular purpose of Hebrews is obscure for the modern reader. It is clear, that it was addressed to a particular community that needed to be warned not to apostatize, not to turn away from Christianity. But no dogmatic conclusion can be reached on a more precise identification of the danger could consist in. The drift of the argument on the levitical cultus, the exhortations and argumentations from the exposition of so many Old Testament passages would possibly give weight to the theory that the danger was that of relapsing into Judaism, a theory held by numerous scholars. However, this is an inference, though reasonable. But each further step in order to identify the exact form of the apostasy to Judaism will be conjectural.

What we can tell from the thoughts expressed in the epistle is that the author wants to reassure his recipients in their faith, to inspire them by pointing to the High-Priest Christ, and to reinstate them in the characteristic Christian features of their faith, warning them of the immeasurable loss in case they would give up their belief in Christ.

A második megtérés lehetetlensége a Zsidókhöz írt levél tanítása szerint

A Zsidókhöz írt levél a második megtérés lehetetlenségét tanító szakaszai kétségkívül az Újszövetség legnehezebben értelmezhető igeversei közé tartoznak. Több szerző is úgy vélekedik, hogy a levélnek ez a tanítása a hittitkok közé tartozik.¹

A tanítás megfogalmazását leginkább három igeszakaszban találjuk (Zsid 6,4–6; 10,26–29; 12,16–17). Dolgozatunk témájának szempontjából az első igeszakasz a legjelentősebb.

A dolgozat a következő kérdéseket veti fel: Ténylegesen arról szólnak e lókusok, hogy lehetetlen a második megtérés? Mennyiben tekinthető ez a tétel ténylegesen éles megfogalmazásnak? Nem mond-e ez ellent az Isten szeretetéről szóló tanításnak?

Az alaposabb vizsgálódás során arra a következtetésre lehet jutni, hogy nem szükséges mérsékelni a levél komoly hangvételi intését. Így a dolgozat ezt az álláspontot fogja képviselni. Az Isten kegyelméről szóló tanítás és a fent említett lókusok komolysága tulajdonképpen kiegészítik egymást. A Zsid 6,4–6 érvelése, valamint a szakasz hangvétele azt sejtetik, hogy az 5,11–6,12 szakasz esetében a szigorúbb értelmezésnek van létjogosultsága. E szigorúbb értelmezést magának a szerzőnek meggyőződése indokolja, tudniillik az, hogy Jézusban Krisztusban Isten végső kijelentése érkezett hozzánk. Aki pedig elhagyja, megveti hitét és így elutasítja ezt a kijelentést, az a legsúlyosabb következményekkel számolhat.

¹ Verbrugge, Verlyn D.: Towards a New Interpretation of Hebrews 6:4–6. In: *Calvin Theological Journal*, 15. évf. 1980, 61. D. A. Carson az összeférhetőség elvének misztériumáról beszél (Isten teljesen szuverén; az ember felelős lény). A bemutatásra kerülő tanítás ennek a kompatibilitás-elvnek a része (Carson, D. A.: Reflections on Christian Assurance. In: *Westminster Theological Journal*, 54. évf. 1992, 24.)